

Polsko-emigracyjne i polonijne dziedzictwo piśmiennicze w zbiorach rzymskich i włoskich

Problematyka badań nad polskimi i polonijnymi kolekcjami książkowymi i rękopiśmiennymi oraz zbiorami poloników przechowywanymi w zasobach obcych należy do zagadnień coraz częściej podejmowanych w ostatnich dziesiątkach lat przez różne instytucje nauki i kultury. W 2004 r. ukazał się przewodnik po zbiorach archiwalnych w poszczególnych krajach polskiej diaspory w opracowaniu Anny Krochmal¹. W roku następnym otrzymaliśmy informator o bibliotekach polskich poza krajem². W grudniu 2014 r. miała miejsce międzynarodowa konferencja naukowa „Archiwalia do dziejów polskiej emigracji politycznej z lat 1939-1990”³. W tym kontekście wypada jeszcze wspomnieć o inicjatywie Fundacji Ośrodka KARTA, a mianowicie o projekcie rejestracji polonijnych i polskich archiwów za granicą (ewidencja, edukacja, promocja). Formularz rejestracyjny placówki został bardzo rozbudowany, aby możliwie najpełniej uchwycić stan zasobu archiwalnego poza granicami Polski, stopień jego opracowania, zabezpieczenia, skomputeryzowania i digitalizacji. Niestety projekt nie jest kontynuowany⁴. Problematykę piśmiennictwa polonijnego często poruszano na rocznych zjazdach Stałej Konferencji Muzeów, Archiwów i Bibliotek na Zachodzie. W 2015 r. temat spotkania w Rapperswilu brzmiał: „Mecenatek artystyczny, finansowy i kościelny instytucji członkowskich Stałej Konferencji MAB”, a w Londynie w 2016 r. – „Materiały do biografii polskich emigrantów w zbiorach instytucji członkowskich MAB. Politycy i artyści”. Także w kraju miały miejsce konferencje o zbliżonej tematyce.

Ponieważ polonika włoskie do końca lat czterdziestych ubiegłego wieku mają już bogatą literaturę, a początki Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie (Pontificio Istituto di Studi Ecclesiastici – PISE) przypadają na sam koniec lat pięćdziesiątych⁵, podejmując naszą tematykę od tego właśnie okresu. W swym artykule pragnę

¹ *Polskie instytucje za granicą. Przewodnik po zbiorach archiwalnych*, oprac. A. Krochmal, Warszawa 2004.

² *Biblioteki polskie poza Krajem w latach 1938-1948. Informator*, pod red. nauk B. Bieńkowskiej, oprac. U. Paszkiewicz, J. Szymański, Poznań 2005. Książka zawiera pełny wykaz wydawnictw Biura Pełnomocnika Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą z lat 1994-2001 oraz dwie mapy.

³ Konferencja zorganizowana staraniem Instytutu Pamięi Narodowej, Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych oraz Archiwum Akt Nowych w dniach 3-5 XII 2014 r. przyciągnęła imponującą liczbę prelegentów, potwierdziła istnienie wielu cennych zasobów, o których wcześniej nie było szerzej wiadomo. Zgromadzone materiały nie doczekały się jeszcze publikacji.

⁴ Zob. portal *Archiwa społeczne*, [online] <http://archiwa.org> [dostęp 24.10.2017]. Papieski Instytut Studiów Kościelnych w Rzymie zgłosił swój akces do tego przedsięwzięcia, ale inicjatywa została zaniechana. Od 2004 r. baza archiwów polonijnych na stronie *Archiwa społeczne* nie jest rozwijana.

⁵ O początkach Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie (od 1970 r. z tytułem papieskiego) zob. H. Fokciński, *Powstanie i działalność Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie*, „Informationes. Biuletyn Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych” 1976, nr 1, s. 7-13; *Polska placówka kulturalno-naukowa w Rzymie. Z Hieronimem Fokcińskim SJ, dyrektorem Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych*

poruszyć sprawę polskich bibliotek i zbiorów archiwalnych, przede wszystkim na terenie rzymskim, a w mniejszym zakresie (z powodu braku dokładniejszych informacji) – pozostałych kolekcji emigracyjnych i polonijnych znajdujących się we Włoszech i innych państwach. Z uwagi na łatwy dostęp do najważniejszych wiadomości w internetowych portalach społecznościowych w przypadku znaczących ośrodków, wydawnictw i tytułów czasopism zostaną podane o nich tylko podstawowe informacje.

Polskie i polonijne ośrodki we Włoszech dysponujące zbiorami bibliotecznymi i archiwalnymi

Powyższe rozróżnienie na placówki polskie i polonijne w wypadku Rzymu ma swoje pełne uzasadnienie. Istnieją bowiem instytucje podlegające władzom polskim, jak Biblioteka im. Józefa Michałowskiego Stacji Naukowej PAN w Rzymie i Centrum Studiów Polskiej Akademii Nauk (około 30 000 tomów) oraz Instytut Polski, podległy Ministrowi Spraw Zagranicznych (15 000 tomów). Kościelny rodowód mają: Papieski Instytut Studiów Kościelnych w Rzymie (50 000 tomów) oraz Fundacja Jana Pawła II z Biblioteką i Ośrodkiem Dokumentacji i Studium Pontyfikatu JP II (30 000 tomów). Wymienione placówki są ogólnie dostępne dla wszystkich osób zainteresowanych, dysponują odpowiednim personelem, mają ustalone godziny otwarcia oraz katalogi online. Oprócz nich istnieją inne ośrodki, zarówno państwowe, jak i kościelne, będące w posiadaniu mniejszych lub większych zbiorów bibliecznych czy archiwalnych – jednak głównie do użytku wewnętrznego, udostępnianych w różnym stopniu dla celów naukowych i na konkretnie złożoną prośbę. W tym sensie niewielkich rozmiarów zbiory posiadają wszystkie przedstawicielstwa rządu polskiego: ambassy, konsulaty, konsulaty honorowe i różnego typu misje specjalne.

Jeszcze liczniejsze są tego rodzaju placówki kościelne. Wyróżniają się wśród nich – nie tylko czasem powstania, lecz także wielkością zbiorów – Kościół i Hospicjum św. Stanisława B.M. przy via Botteghe Oscure (od 1578)⁶, Papieskie Kolegium Polskie w Rzymie na Piazza Remuria (1866, wcześniejsze próby w XVI w.), liczące kilka tysięcy książek i czasopism, Polski Papieski Instytut Kościelny w Rzymie przy via Cavallini (1910), którego zbiory szacuje się na kilkanaście tysięcy publikacji (brak szczegółowych danych). Dwie ostatnie instytucje zostały pomyślane jako miejsca formacji osób duchownych, zwłaszcza Kolegium posiada znaczny zbiór biblieczny gromadzony pod kątem studiujących w Rzymie księży. W tych samych wielkościach mieszczą się zazwyczaj zbiory domów generalnych polskich zgromadzeń, męskich i żeńskich⁷. Instytucje, które otrzymywały dużo pozycji, zwłaszcza z kraju, ale ich nie gromadziły, a przekazywały innym ośrodkom, to: Sekcja Polska Radia Watykańskiego (1938), Polski Instytut Histo-

---

w Rzymie, rozmawia Krzysztof Dybczak, „Roczniki Humanistyczne” 1991-1992, t. 39-40, s. 103-114. Najnowsze omówienie: H. Fokciński, *Wspomnij i pomyśl. Mecenat naukowy ks. Eugeniusza Reczka SJ, organizatora Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie*, [w:] *Materiały XXXVII Sesji Stałej Konferencji, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie, 3-6 września 2015 Rapperswil*, [komitet red. E.K. Hoffman-Jędruch, K. Jaworska, A. Kwiatkowska; Stała Konferencja Muzeów, Archiwów i Bibliotek Polskich na Zachodzie], Rzym 2016, s. 36-52.

⁶ Najstarsza, publiczna biblioteka polska poza krajem. W literaturze do dzisiaj starszeństwo najczęściej przypisuje się Bibliotece Polskiej w Paryżu. To jednak spore nieporozumienie. Biblioteka przy kościele polskim liczy kilka tysięcy woluminów, w tym 142 starodruki.

⁷ Zob. *Biblioteki polskie poza Krajem...*, s. 268-276, 298.

ryczny w Rzymie (1945), polska edycja „L'Osservatore Romano” (1980) oraz Delegatura Biura Prasowego Episkopatu Polski w Rzymie (1980).

Zbiory polskie-polonijne w zasobach instytucji włoskich i obcych państw na terenie Włoch

Dotychczasowe poszukiwania – sporadyczne, nigdy nie skoordynowane, niemniej w przeszłości dość liczne i kontynuowane obecnie – w bibliotekach, archiwach i zbiorach zarówno państwowych, kościelnych, jak i wielkich rodów włoskich potwierdzają niezbiecnie niezwykle bogactwo publikacji o Polsce oraz autorów polskich. Wymowne są pod tym względem wyniki rejestracji starodruków (wróć do tego w dalszej części tekstu). W niektórych zbiorach istnieją wyodrębnione działy polskie, posiadające niekiedy osobne katalogi, jak np. w Watykańskiej Bibliotece Apostolskiej (Biblioteca Apostolica Vaticana). Powiązania historyczne, rozwinięte kontakty z bliskimi nam obszarami geograficznymi, względnie tematyka zbiorów sprawiły, że w wielu kolekcjach polonika mają wyjątkowo bogatą reprezentację. Przykładowo można wskazać instytuty: austriackie, niemieckie, rosyjskie, watykańskie, Pontificio Istituto Orientale oraz zbiory bazylikańskie, ormiańskie w Rzymie i we Włoszech. Praktycznie wszystkie uniwersytety włoskie czy innego rodzaju wyższe uczelnie i instytucje naukowe gromadziły materiały dotyczące Polski. W zbiorach tych placówek spotykamy m.in. egzemplarze prac licencjackich i doktorskich oraz materiały zawierające twórczość Polaków wykładających na tychże wszechnicach. Dobrą egzemplifikacją służą różnego typu informatory o bibliotekach i archiwach publicznych – państwowych, kościelnych i prywatnych – w stolicy Włoch. W samym Wiecznym Mieście istnieje około 800 bibliotek, liczących – poza niewielkimi wyjątkami – od 10 000 do 100 000 woluminów⁸. Przewodnik po bibliotekach wyższych uczelni kościelnych w Rzymie wykazuje blisko trzydzieści ośrodków w samym mieście⁹. Do najważniejszych należą zbiory: watykańskie, następnie uniwersytetów – gregoriańskiego, laterańskiego, Alfonsianum, Angelicum, Antonianum, Biblicum, Salesianum, Urbanianum. Trzydzieści z nich utworzyło w 1990 r. wspólną sieć pod nazwą Unione Romana Biblioteche Ecclesiastiche (w skrócie URBE). Wkrótce przyjęto wspólny system cyfryzacji. Na tych uczelniach studiowało (i nadal studiuje) wielu Polaków, a także wykładało liczne grono – zwłaszcza w ostatnim półwieczu – naukowców polskich. W dodatku często bibliotekarzami czy archiwistami byli Polacy, dzięki czemu działy polskie były dobrze zaopatrywane.

Zbiory polskie w kolekcjach włoskich powiększały się w ramach ogólnie praktykowanej wymiany publikacji, stałej akcji zasilania z kraju, gromadzenia warsztatu naukowego do lektoratów języka polskiego dla obcokrajowców, a także poprzez swego rodzaju „patronat”. Tytułem przykładu – Katolicki Uniwersytet Lubelski przez lata uzupełniał księgozbiór Biblioteki Watykańskiej oraz Archiwum Watykańskiego. Zainteresowanie publikacjami z Polski wzrosło niepomierne wraz z pontyfikatem polskiego papieża, Karola Wojtyły, oraz fenomenem „Solidarności”. Z akcji przesyłania wydawnictw, które w Polsce nie posiadały debitu, korzystały także ośrodki rzymskie krajów zza „żelaznej kurtyny” – oczywiście nie państwowe. Była także zgoda na przekazywanie wybranych

⁸ Zob. *Biblioteche a Roma. Itinerario nei luoghi di lettura e ricerca*, Comune di Roma 1995.

⁹ Zob. *Unione Romana Biblioteche Ecclesiastiche. Una rete informatica tra le Biblioteche Ecclesiastiche romane*, Roma 2004.

najważniejszych pozycji instytucjom włoskim i obcych państw na terenie Włoch, które okazywały zainteresowanie tematyką polską. Co zrozumiałe, tą drogą powiększały się zbiory aktywnych ośrodków polonijnych w Italii.

Ciekawe inicjatywy w tym zakresie podejmował PISE, który przekazał do więzień włoskich książki dla osadzonych w nich Polaków. Pomysł wyszedł od konsula polskiego w Mediolanie Krzysztofa Strzałki. W okresie stanu wojennego i w kilku kolejnych latach Instytut uruchomił akcję „bibliotek hotelowych”. Polacy oczekujący na wyjazd do innych krajów byli rozmieszczeni po różnych ośrodkach, a przede wszystkim – w wynajętych hotelach. Nie mieli prawa podejmować żadnych prac zarobkowych, dysponowali zatem wolnym czasem. W imieniu każdej grupy ktoś obejmował opiekę nad zestawami do 80 i więcej pozycji książkowych. Zwracał je po przeczytaniu przez wszystkich chętnych i otrzymywał następne woluminy, wykorzystane przez inny „hotel”. W ramach wdrażania projektu włoskich bibliotek „Europa Wschodnia w Bibliotece” zaistniała możliwość tworzenia w nich sekcji obcojęzycznych, w tym również polskiej. W Rzymie i okolicach podjęto tę akcję szereg bibliotek włoskich. Wsparcie znalazły one w placówkach przedstawicielstw rządowych, ośrodkach polonijnych oraz w ofiarnej pracy prywatnych osób. Zdarzało się jednak, że grupa polska, szczególnie w małych miejscowościach, jak np. w Osoppo w północnych Włoszech¹⁰, ale i w innych, z różnych przyczyn znacznie malała i wtedy nie miał się kto opiekować zbiorem, a krąg czytelników zanikał.

Wydawnictwa emigracyjno-polonijne we Włoszech

Po okresie niezwykle intensywnej działalności wydawniczej II Korpusu Polskiego gen. Władysława Andersa korzystano z istniejących przed przeniesieniem jego jednostek na wyspy brytyjskie domów wydawniczych włoskich, włosko-polskich lub polsko-włoskich, w których ukazywały się polskie druki w języku polskim lub językach obcych. Wystarczy przejrzeć różnego typu wykazy, zestawienia (wskazane w podrozdziale *Bibliografie*). Jednak lata po opuszczeniu Włoch przez II Korpus są bardzo słabo rozpoznane (lata 50. nie budziły dotąd większego zainteresowania historyków). Niewątpliwie zasługują jednak na dokładniejsze zbadanie.

To bowiem właśnie wtedy rozwinęły swą działalność przynajmniej dwa istotne wydawnictwa: Instytut Wydawniczy „Hozjanum” (Edizioni Hosianum) i Wydawnictwo Polskiego Instytutu Historycznego. To pierwsze powołał do życia biskup połowy wojsk polskich ks. Józef Gawlina (1947). Celem oficyny było publikowanie prac, które wzbogaciłyby listę książek poświęconych Polsce i utrwalały polskie tradycje wśród emigracji. Pierwsze publikacje ukazały się w 1951 r. (*Regina e Santa. Edvige di Polonia* Stefanii Dal Pozzo i *Eugeniusz Pacelli – Papież pokoju* Oskara Haleckiego). Ogółem staraniem wydawnictwa do połowy lat 70., kiedy przestano używać tej nazwy, ukazało się kilkanaście pozycji. Jednak i później raz po raz publikowano coś pod tym szyldem¹¹, a jeszcze więcej – pod nazwami różnych komitetów, komisji, biura duszpasterstwa, czyli struktur należących bezpośrednio do Kościoła i Hospicjum św. Stanisława przy Botteghe Oscure¹².

¹⁰ Zob. *Polska Biblioteka Publiczna im. Adama Mickiewicza (Pubblica Biblioteca Polacca «Adam Mickiewicz»)*, poz. 602, [w:] *Współczesne księgozbiory za granicą. Informator*. T. 1: *Polskie i polonijne księgozbiory instytucji*, oprac. B. Bienkowska, E. Maruszak, J. Puchalski, Warszawa 2009, s. 621-622.

¹¹ Zob. M. Machejek, *400 lat Kościoła i Hospicjum św. Stanisława w Rzymie*, Rzym 1978.

¹² Zob. N. Turchi, W. Korab-Laskowski, *Przewodnik po katolickim Rzymie z opisem wszystkich polskich pamiątek oraz szlaku II Korpusu W.P.*, Rzym 1950. Autorzy dziękują „za patronat i łaskawy stosunek” J.E. ks. bp.

Od roku 1945 poza krajem rozpoczął działalność Polski Instytut Historyczny, powołany z inicjatywy ks. Waleriana Meysztowicza. W ramach działalności placówki zaczęły się ukazywać serie i czasopisma naukowe. Pierwsze były „Relationes Instituti Historici Polonici Romae”, zawierające streszczenia posiedzeń naukowych, wygłoszonych referatów. W latach 1953-1961, na łamach czasopisma omówionych zostało 51 sesji Instytutu. Kilkustronicowe sprawozdania ukazywały się w postaci powielaczowej, a następnie przedrukowywano je w „Antemurale” – cennym, w pełni naukowym periodyku, ukazującym się w latach 1954-1985. Dwa ostatnie numery (XXVII/XXVIII) opublikowano już po śmierci redaktora, ks. W. Meysztowicza. Serią źródłową były Elementa ad Fontium Editiones, wydawane w latach 1960-1992. Ukazało się 76 numerów, zawierających liczne materiały źródłowe do dziejów dawnej Rzeczypospolitej (głównie do XVII i XVIII w.) przechowywane w archiwach watykańskich, włoskich, hiszpańskich, angielskich, niemieckich i duńskich. Trzydzieści lat później Instytut podjął, rozpoczętą przed II wojną światową przez Polską Akademię Umiejętności, serię Acta Nuntiaturae Polonae. W 1995 r. to wydawnictwo przejął znowu PAU w Krakowie.

Pod koniec lat 50. XX w. do grupy zagranicznych instytucji naukowo-badawczych, a zarazem kulturalnych działających na terenie Rzymu dołączyła nowa placówka – Instytut Studiów Kościelnych, od 1970 r. z tytułem instytutu papieskiego. Zadaniem tego ośrodka, powołanego w przeddzień obchodów Milenium Chrztu Polski, było: zgromadzić, uporządkować, wstępnie opracować i jak najszybciej przekazać zebrane materiały z Archiwów Watykańskich i Biblioteki Watykańskiej do kraju. Poszukiwaniami objęto również te ośrodki państwowe o podobnym znaczeniu, zakonne i wielkich rodów włoskich, które są w posiadaniu znacznych zasobów źródeł do historii Kościoła, a także Polski i krajów pozostających w zasięgu kulturowym i religijnym Rzeczypospolitej. Zarejestrowane materiały gromadzono przede wszystkim w postaci mikrofilmów (zasób liczy parę milionów klatek), a także fotografii i fotokopii. Jakkolwiek wydawanie źródeł archiwalnych nie było planowane, w 1965 r. Instytut rozpoczął działalność edytorską. Prace ukazywały się w dwóch głównych seriach wydawniczych: Studia Ecclesiastica oraz Życie i Wiara. Pierwsza zyskała rys ściśle naukowy, ogłaszała materiały z zakresu różnych nauk kościelnych: bibliistyki, hagiografii, historii Kościoła oraz wydawnictwa źródłowe. Druga miała charakter religijno-ascetyczny. Odrębne grupy stanowiły książki autorstwa Stefana kard. Wyszyńskiego, katalogi mikrofilmów, prace doktorskie, kilka numerów periodyku naukowego „Informationes”. Ponadto w dorobku wydawniczym Instytutu znajdują się pozycje firmowane nie przez tę placówkę, ale w całości opracowane i wydane przez PISE oraz opublikowane przy jego znacznym udziale. Dotychczas wydano ponad 120 pozycji. Zbiór mikrofilmów liczy około 3 000 000 klatek, materiały archiwalne – około 130 mb.

W 1974 r. bp Władysław Rubin powołał do życia Polski Komitet Roku Świętego 1975. Sekretarzem organizacji został ks. Kazimierz Przydatek SJ. Natychmiast przystąpił do druku różnych informatorów czy pomocy dla pielgrzymów, i to nie tylko z Polski. Dwa lata później zainicjował działalność Ośrodka „Corda Cordi”. Pod jego szyldem wydawał kilka serii tematycznych, drukowanych na małej poligrafii. Dalszych kilkadziesiąt publikacji tematycznych, w formie broszur, było już w pełni profesjonalnie wydanych. Ośrodek „Corda

---

J. Gawlinie, Prezesowi Polskiego Komitetu Przyjęcia Pielgrzymów na Rok Święty 1950. Inna pozycja wydana przez Centralny Komitet Tysiąclecia Chrztu Polski to: *Pielgrzymka 1 000 od 12 do 16 maja 1966. Program. Vade-mecum pielgrzymy*, Rzym 1966, pod red. bp. S. Wesołego i J. Langmana. Dalej: *Vademecum Liturgiczne [Rok święty 1975]*, wydane staraniem Polskiego Komitetu Roku Świętego, Rzym 1975.

Cordi” drukował też liczne biuletyny informacyjne, teksty pieśni i piosenek religijnych (rozprowadzane na płytach i kasetach), ale przede wszystkim przemówienia kolejnych papieży, które nosiły wspólny tytuł: *Vocem meam audient*. Wielkości nakładów nie da się już dzisiaj ustalić. Działalność prowadzono w pięciu punktach: przy placu Piusa XII 3 – w międzynarodowym ośrodku dla pielgrzymów, przy ulicy Botteghe Oscure 15 (pierwszy adres), przy ulicy Pfeiffer 13 – w domu „Corda Cordi”, przy via Cassia 1200 oraz w atrium Bazyliki św. Piotra. W tych wszystkich miejscach rozprowadzano także literaturę religijną, modlitewniki, Pismo Św., różnego typu teksty modlitw, apele. Zadziwiający rozmach wydawniczy trwał do momentu, kiedy w miejsce ks. K. Przydatka Sekretarzem Duszpasterskiego Ośrodka „Corda Cordi” został mianowany – w maju 1984 r. – o. Konrad Hejmo OP¹³. Później inicjatywa była kontynuowana pod nazwą „Sursum Corda”, jednak akcja wydawnicza już zamarła. Rozprowadzano natomiast „Biuletyn Sekretariatu Polski” – w języku polskim i francuskim. Ten imponujący dorobek wydawniczy przechowywany jest aktualnie w zbiorach Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie.

Wybór papieża Polaka przyniósł powołanie Fundacji Jana Pawła II w Rzymie (1981), a w jej ramach – Instytutu Kultury Chrześcijańskiej oraz Ośrodka Dokumentacji i Studium, obecnie z uściślonym tytułem: Ośrodek Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie. Aktualnie to jedna z ważniejszych placówek dokumentujących i popularyzujących nauczanie Jana Pawła II. Stale opracowywane i publikowane są teksty źródłowe oraz studia dotyczące zarówno krakowskiego okresu K. Wojtyły (1956-1978), jak i jego pontyfikatu na Stolicy Piotrowej. Dotychczas Ośrodek jest wydawcą lub współwydawcą ponad 150 pozycji książkowych, w tym cennej wielotomowej publikacji *Jan Paweł II. Bibliografia polska*, pierwszego najpełniejszego zbioru średniowiecznych dokumentów papieskich *Bullarium Poloniae. Litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vaticana continens* (tom VII został doprowadzony do 1471 r.). W latach 1982-2002 wydawano biuletyn „Kronika Rzymska” (ukazały się 133 numery), a wcześniej – pod redakcją Stanisława Grygiela – „Wieczory Kasjańskie”, zawierające teksty referatów wygłaszanych w Ośrodku w latach 1980-1982, sygnowanych przez Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Bogate archiwum Ośrodka zawiera teksty źródłowe oraz studia związane z działalnością abpa K. Wojtyły w kraju, a także dokumentację papieskiego nauczania, pielgrzymek i innej działalności Jana Pawła II oraz recepcji jego pontyfikatu.

Papieskie Kolegium Polskie w Rzymie w 1964 r. wznowiło wydawanie własnego – powołanego w 1902 r. – pisma „Collegium Polonorum”. Zrezygnowano z rocznika kronikarskiego na rzecz artykułów związanych z pracami licencjackimi i doktorskimi. Tom 14. ukazał się w 1999 r. Podobne założenia przyjął organ Papieskiego Instytutu Polskiego w Rzymie (wydawana w latach 1996-2001 seria *Historia i Współczesność*). Oprócz tych periodyków obydwie ośrodki publikowały pozycje samodzielne.

W innym znaczącym wydawnictwie, mającym w tytule wymowny adres: Editrice Aquila Bianca, ukazało się sporo polskich publikacji, głównie związanych z Janem Pawłem II i jego działalnością. Wśród autorów było wielu Polaków. W 2000 r. wydano m.in. przewodnik *Kościół i Hospicjum św. Stanisława w Rzymie*.

¹³ Wszystkie materiały publikowane przez Ośrodek „Corda Cordi” zachowały się w zbiorach Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych. Znajdują się tu również m.in. drobne apele, różnego rodzaju informacje dla pielgrzymów oraz trzy zeszyty diariusza, prowadzonego skrupulatnie przez s. Benedyktę, nazaretankę, bardzo ofiarną współpracowniczkę.

Kierownik Delegatury Biura Prasowego Episkopatu Polski w Rzymie, ks. Bogusław Lewandowski, w ramach swej działalności także publikował książki oraz broszury, niekiedy wspólnie z „Corda Cordi”.

Po beatyfikacji o. Maksymiliana Kolbego polscy franciszkanie z podrzymskiej miejscowości Santa Severa podjęli się wydawania – zakazanego w kraju do 1981 r. – „Rycerza Niepokalanej”, przeznaczonego dla Polaków mieszkających na emigracji (1971). Dysponowali własną drukarnią, rozwinęli więc też szerszą działalność wydawniczą. Ośrodek zaprzestał działalności pod koniec 2011 r.¹⁴

Swoistym fenomenem na terenie włoskim była aktywność Karola Kleszczyńskiego. Na bazie osobistych doświadczeń prowadził od 1954 r. oficyny wydawnicze: Oltrecortina, Mundus, Księgarnia Polska i Pion, które zajmowały się publikacją w różnych językach, nawet pozaeuropejskich, czasopism i innych druków¹⁵. Ponadto K. Kleszczyński pisywał do wielu różnych periodyków. Był autorem długiej listy publikacji, w tym książek, broszur, plakatów, afiszy i ulotek antykomunistycznych. Część bogatych materiałów zgromadzonych w czasie pobytu we Włoszech, w tym dotyczących licznych inicjatyw, które podejmował, towarzystw, którym dał początek czy którym przewodniczył, trafiła po jego śmierci (1996) do zbiorów Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie. Zinwentaryzowany zespół liczy 14 mb.

Starodruki – seria Polonika XVI-XVIII wieku w Bibliotekach Rzymskich

Dzięki zawartej 30 IV 1988 r. umowie między Biblioteką Narodową w Warszawie, Fundacją Rzymską im. Margrabiny J.Z. Umiastowskiej oraz Papieskim Instytutem Studiów Kościelnych w Rzymie rozpoczęła się, trwająca blisko 30 lat, współpraca tych instytucji nad opracowaniem i publikacją katalogów starych druków. Najpierw – od 2001 r. – zaczęły się ukazywać tzw. „Zeszyty próbne”. Pierwszy tom drukowany – opublikowany w 2010 r. – zainicjował serię Polonika XVI-XVIII wieku w Bibliotekach Rzymskich. Dotychczas ukazało się pięć tomów, następne są w przygotowaniu. Sama część piąta, *Katalog poloników w Bibliotece Casanatense*¹⁶, zawiera 395 druków nienotowanych przez *Bibliografię polską* Karola Estreichera oraz 127 pozycji niereprezentowanych w bibliotekach polskich żadnym egzemplarzem. Odnalazły się również wydania uważane za bezpowrotnie utracone, udało się także ustalić autorstwo niektórych druków¹⁷.

Polska Akademia Nauk w Rzymie (Accademia Polacca delle Scienze. Biblioteca e Centro di Studi a Roma) opublikowała w 2016 r. w opracowaniu Arkadiusza Wagnera katalog *Libri rari dell'Accademia Polacca. Libri sull'arte*. Także w zbiorach Kościoła i Hospicjum Polskiego św. Stanisława zabezpieczono i opracowano 142 stare druki.

---

¹⁴ Zob. J. Szyran, *Historia i działalność klasztoru-wydawnictwa w Santa Severa*, „Lignum Vitae” 2000, nr 1, s. 307-329. Biblioteka ośrodka w 2003 r. liczyła około 12 000 książek i broszur oraz około 170 tytułów czasopism.

¹⁵ M.in. w ramach działalności założonego przez siebie w 1954 r. Ruchu Wolności zza Żelaznej Kurtyny. Zob. też hasło *Kleszczyński Karol*, [w:] *Polonia włoska. Słownik Polaków i instytucji polskich we Włoszech*, pod red. K. Dopierały, H. Fokcińskiego, wyd. 2, Bydgoszcz 2002, s. 57-58.

¹⁶ Opr. K. Soliński, Warszawa 2016.

¹⁷ Zob. też w niniejszym tomie artykuł Krzysztofa Solińskiego *Doświadczenia Zakładu Starych Druków Biblioteki Narodowej w Warszawie wynikające z prac prowadzonych w bibliotekach rzymskich w latach 1974-2016*.

Czasopisma

Najczęściej w opracowaniach dotyczących działalności polonijnej i emigracyjnej we Włoszech wymienia się zaledwie kilka tytułów periodyków, włączając w tę liczbę także serie wydawnicze¹⁸. To wielkie nieporozumienie. Faktem jest natomiast, że wiele z czasopism miało krótki żywot i niewielkie nakłady oraz nie odegrało tak wielkiej roli jak inne periodyki tego typu w Anglii, Francji czy Stanach Zjednoczonych. Było to uwarunkowane przez dziesiątki lat niewielką liczebnością społeczności polskiej we Włoszech oraz charakterem głównie religijnym wydawnictw, które nie wzbudzały dotychczas większego zainteresowania wśród badaczy. Podany w aneksie wykaz stanowi chyba pierwszą próbę zestawienia tytułów faktycznie ukazujących się od 1950 r., chociaż i on – z racji specyficznej sytuacji we Włoszech, nie będzie kompletny. Trudno odpowiedzieć m.in. na pytanie, czy pewne biuletyny nie były tylko i wyłącznie drukami ściśle wewnętrznymi, szerzej nieznanymi, mającymi służyć np. wyłącznie zgromadzeniom zakonnym. Inne znów tytuły zaliczane przez niektórych badaczy do periodyków były raczej serią wydawniczą, jak np. *Elementa ad Fontium Editiones* czy *Sacrum Poloniae Millennium*. Obecnie ten wykaz czasopism za lata 1950-2016 liczy 66 tytułów.

Bibliografie

Aktualnie najwięcej informacji przynosi inwentarz opracowany przez Ryszarda Kazimierza Lewańskiego *Polonica rękopiśmienne w archiwach i bibliotekach włoskich*, opublikowany przez Bibliotekę Narodową w Warszawie w 1978 r.¹⁹ Innego typu zestawieniem jest wykaz publikacji II Korpusu Polskiego gen. W. Andersa w czasie jego stacjonowania we Włoszech, opracowany przez Jana Bielatowicza i wydany pt. *Bibliografia druków polskich we Włoszech 1 IX 1938 – 1 IX 1945* w Rzymie w 1946 r. nakładem Oddziału Kultury i Prasy II Korpusu. Ta pozycja została wznowiona przez Papieski Instytut Studiów Kościelnych w Rzymie w formie elektronicznej i uzupełniona²⁰. *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami Kraju od września 1939 roku* Jana Kowalika, to najpełniejsze kompendium prasy polskiej za granicą²¹. Obejmuje ono jednak w pierwszych czterech tomach, opublikowanych w 1976 r. w Lublinie, dane tylko do 1973 r. Natomiast tom piąty, wydany w 1988 r., zawiera materiały za lata 1973-1984. Teren włoski jest dość obszernie reprezentowany, ale tylko dla okresu pobytu w Italii II Korpusu Polskiego, czyli do przełomu 1946/1947 r. Wskazane m.in. w tomie pierwszym pod literami A-J kilkanaście nazw geograficznych przynosi informacje głównie o stale zmieniających się miejscach wydawania tych samych tytułów, a nie – ukazywaniu się nowych czasopism. Ale i w przypadku tych periodyków opracowujący bardzo rzadko był w stanie podać lata, w których przesta-

¹⁸ Tyle wymienia m.in. Witold Zahorski, wydawca cennego przewodnika: *Polak we Włoszech* (zob. wydanie czwarte z roku 1975, s. 248). Podobnie w opublikowanym przez Ambasadę Polską w Rzymie i Konsulat RP w Mediolanie obszernym informatorze wymienione są tylko dwa czasopisma; więcej informacji zostało podanych o portalach społecznościowych – zob. *Polacy we Włoszech. Stan aktualny, przemiany i perspektywy = I Polacchi in Italia. Caratteristiche attuali, cambiamenti e prospettive*, Rzym 2016, s. 79-80.

¹⁹ To bez wątpienia najobszerniejszy zbiór kserograficznych odbitek fragmentów katalogów włoskich. Kwerendą objęto 62 miejscowości i praktycznie drugie tyle bibliotek i archiwów. Podano też długie spisy katalogów i inwentarzy, w których poloników nie odnaleziono.

²⁰ Zob. H. Fokciński, *Le pubblicazioni della Sezione cultura e stampa del Secondo Corpo d'Armata polacco, „poloniaeurope”* 2011, n. 2 [online] http://www.poloniaeurope.it/pdf/fokcinski_opere-II-Corpo.pdf [dostęp 19.06.2017].

²¹ Wydane przez Katolicki Uniwersytet Lubelski w 1976 r.

wały się ukazywać. Natomiast w 2016 r. światło dzienne ujrzał obszerny spis czasopism za lata 1938-1983 zestawiony przez Mariana Kałuskiego²². Wymienić wypada jeszcze dwa słowniki biograficzne opracowane we Włoszech: *Polonia włoska. Słownik Polaków i instytucji polskich we Włoszech* oraz *Polacy we Włoszech. Kto jest kim*²³. Cenne pod wieloma względami jest studium Ewy Prządki, mimo iż podaje ona tylko wybrane instytucje wydawnicze oraz ukazujące się czasopisma²⁴. Niektóre z wydanych w ostatnich latach w kraju i za granicą słowników biograficznych także uwzględniają Polonię włoską²⁵.

Kontynuowana od lat przez Fundację Rzymską im. J.Z. Umiastowskiej inicjatywa tworzenia bazy informacyjnej o włoskich publikacjach samoistnych i rozprawach w pracach zbiorowych a także o artykułach polskich i o Polsce stanowi bardzo bogate źródło wiedzy o piśmiennictwie polonijnym. W celu ułatwienia kwerend w bogatych archiwach watykańskich Papieski Instytut Studiów Kościelnych opracował bibliografię dotyczącą prac naukowych opartych na źródłach proveniencji watykańskiej²⁶. Ponadto w Instytucie znajdują się liczne zestawienia prac poszczególnych autorów, jak np. Wiktora Gramatowskiego SJ, Józefa Lichtena, ks. Józefa Warszawskiego SJ i wielu innych. Podobnie w maszynopisach pozostają zestawienia bibliograficzne poloników w zbiorach obcych czy na określone tematy. Jeszcze liczniejsze są całe zestawy na kartach katalogowych.

Staraniem Instytutu przez trzy lata (1985-1987) ukazywał się – jako dodatek do „Kroniki Rzymskiej” – wykaz *Publikacje Polaków przebywających we Włoszech*. Redakcja tego periodyku opublikowała w dwóch zeszytach bibliografię zawartości za lata 1982-1988 oraz za lata 1989-1993. Za swego rodzaju bibliografię bieżącą można uznać dwie stałe rubryki w czasopiśmie „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny”: *Książki pod lupą* – *Libri sotto le lente* oraz *Nowości wydawnicze* – *Nuove pubblicazioni*.

Uwagi końcowe

W niniejszym opracowaniu brak przede wszystkim omówienia twórczości wielu wybitnych pisarzy, poetów, naukowców, wykładowców na uczelniach rzymskich i w wielu innych miejscowościach. Ponadto ramy tekstu nie stwarzały możliwości przedstawienia dorobku polonistów włoskich, tłumaczy, polonofilów, naczelnych redaktorów wydawnictw naukowych i czasopism. Już wyżej zostały wspomniane tezy licencjackie i prace doktorskie. Mocno należy też podkreślić potrzebę zebrania informacji o działalności wydawniczej domów generalnych, zakonów i zgromadzeń, zwłaszcza żeńskich, pracujących w Rzymie, ale też zasilających w wydawnictwa zarówno ośrodki polonijne, jak i krajowe. Kiermasze publikacji miały miejsce, ale raczej rzadko. Ostatni – przy kościele polskim w Rzymie – został zorganizowany w grudniu 2015 r.

²² Zob. M. Kałuski, *Włochy – druga ojczyzna Polaków. Powiązania Polski i Polaków z Rzymem, Watykanem, Florencją i Wenecją. Szkice i artykuły*, Toruń 2016. Podstawą uwag i cytatów wykorzystanych do obecnego zestawienia jest wydruk internetowy sprzed kilku lat. Zob. też tenże, *Prasa polska we Włoszech 1938-1983*, [online] <http://www.floridapolonia.com/index.php?siteg=en&p=article&aid=162> [dostęp 21.09.2017].

²³ *Polonia włoska. Słownik...* Publikacja nie tylko przybliży osoby, lecz także instytucje, organizacje, wydawnictwa i czasopisma. Podobny charakter nosi zeszyt pierwszy w tomie trzecim serii *Polonica Włoskie – Polonica in Italia pt. Polacy we Włoszech. Kto jest kim*, Rzym 2005.

²⁴ E. Prządka, *Wybrane inicjatywy wydawnicze na ziemi włoskiej*, [w:] *Polacy we Włoszech. Historia, współczesność, zmiany*, pod red. K. Golemo, B. Kaczorowskiego i M. Stefanowicz, Kraków 2014.

²⁵ Wybitny wkład mają tu Agata i Zbigniew Judyccy.

²⁶ *Bibliografia źródeł watykańskich cytowanych w polskich periodykach 1946-1990*, Rzym 2000, *Studia Ecclesiastica*, 20. Zob. obszerną recenzję zob.: „Gazeta Niedzielną” 2001, nr z 21 października, s. 4-5.

Przed 1990 r. wśród Polaków przybywających do Włoch z kraju kolportowano, a raczej przemycano do PRL oprócz własnej prasy – polską, a także literaturę wydawaną w innych polskich ośrodkach zagranicznych. Szczególnym zainteresowaniem wśród przybyszy oprócz tytułów politycznych, historycznych i literackich cieszyło się piśmiennictwo dewocyjne – modlitewniki i mszaliki. Z pięciu głównych punktów rozdawnictwa pozycji zakazanych w PRL w samym Papieskim Instytucie przy Piazza B. Cairola rozdano około 30 000 książek.

Zmiany w sytuacji politycznej po 1989 r. sprawiły, że część wydawnictw emigracyjnych została przeniesiona do kraju. Jednak nadal w pracach ich redakcji udział autorów z zagranicy, w tym i z Włoch, bywa znaczny. Natomiast rozwój technologii informatycznych oraz Internetu spowodował, że znaczna część artykułów, opracowań, a nawet monografii ukazuje się w formie elektronicznej, która zdobywa coraz powszechniejsze zastosowanie.

Polonia włoska, zawsze niezbyt liczna i rozproszona po całym kraju, stworzyła prężne ośrodki w różnych miejscowościach. Niemniej faktem niezaprzeczalnym jest ogromna przewaga w działalności piśmienniczej stolicy Włoch, gdzie skoncentrowała się aktywność twórcza Polaków. Według oceny wspomnianego już M. Kałuskiego:

Rzym po II wojnie światowej został dużym ośrodkiem polskiej prasy katolickiej i to o znaczeniu wykraczającym nie tylko poza Wieczne Miasto i Włochy, ale również poza Europę. Ośrodek ten swoim zasięgiem obejmował i obejmuje cały świat, nawet po przywróceniu pełnej wolności religijnej po upadku władzy komunistycznej w Polsce²⁷.

Autor ten oblicza, że w latach 1945-1983 wydawano w Rzymie 18 polskich czasopism katolickich. Nie wchodząc już w dyskusję nad definicją prasy katolickiej, można tę liczbę znacznie powiększyć o tytuły autorowi cytowanego artykułu nieznane, ale też – o mniej znaczące i niekiedy szybko znikające po odejściu ich inicjatorów. Z uwagi na fakt, że w Wiecznym Mieście przebywa zawsze dość liczna grupa polskich duchownych (w kurii watykańskiej, na uniwersytetach oraz w zarządach generalnych zakonów i zgromadzeń męskich i żeńskich), zwłaszcza po II wojnie światowej mamy również do odnotowania dużą liczbę prac i artykułów naukowych z zakresu wszystkich nauk kościelnych.

Czasopisma wydawane przez instytucje, organizacje polskie-emigracyjne, polonijne lub ukazujące się w języku polskim we Włoszech w latach 1950-2017:

1. „Ad Petri Sedem”, Ośrodek „Corda Cordi”, Rzym 1976-1977.
2. „Agenzie Telegrafiche Polacche”, PAT – Polska Agencja Telegraficzna; KAP – Katolicka Agencja Prasowa, Roma 1945-1951.
3. „Antemurale”, red. ks. dr W. Meyszowicz, Maria Danilewicz-Zielińska (od 1980), Instytut Historyczny w Rzymie, Institutum Historicum Polonicum Romae, Roma = Rzym 1954-1985.
4. „Atti dell’Accademia Polacca”, Polska Akademia Nauk Stacja Naukowa w Rzymie, Roma 2012-.
5. „Biuletyn Centralnego Komitetu Obchodu Tysiąclecia Chrztu Polski”, Rzym 1962-1966.
6. „Biuletyn. Duszpasterstwo Polskie przy Kościele św. Stanisława B.M. w Rzymie”, Rzym 1997-.

²⁷ Archiwum PISE B 05/2. Wydruk internetowy.

7. „Biuletyn Duszpasterza Polaków we Włoszech”, red. ks. W. Rubin, Rzym 1954-1957.
8. „Biuletyn – Fundacja Jana Pawła II = Newsletter – John Paul II Foundation”, Rome 2003-.
9. „Biuletyn Informacyjny Polonii Włoskiej”, Associazione Generale dei Polacchi in Italia, Roma 1995-1996; następnie „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny”, Roma 1996-.
10. „Biuletyn Informacyjny – PostulATORSKI Ośrodek Studiów”, Rzym 1967-1996.
11. „Biuletyn Informacyjny / Instytut Misyjny Konsolaty”, red. ks. Witold Malej, Rzym 1976-81.
12. „Biuletyn Ogniska Polskiego w Rzymie”, Rzym 1979.
13. „Biuletyn Spraw Beatyfikacyjnych Zgromadzenia Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa = Bolletino sul Progresso delle Beatificazioni nella Congregazione della Risurrezione”, Rzym = Roma 1969.
14. „Biuletyn Towarzystwa Przyjaciół Teologii i Filozofii Chrześcijańskiej = Bulletin de la Société des Amis de la Théologie et la Philosophie Chrétienne”, Centralny Ośrodek Duszpasterstwa Emigracji, Rzym 1971-1975.
15. „Biuletyn Zgromadzenia Sióstr Maryi Niepokalanej”, Rzym 1978.
16. „Chrystusowcy w Rzymie”, red. ks. Tomasz Sielicki, Rzym 1983-1985.
17. „Collegium Polonorum”, red. ks. Marian Oleś (1964-1965), ks. dr Józef Michalik (1982-1986), ks. dr Marian Rola (1987-1988), ks. prał. Jan Głowczyk (1991-1992), Pontificio Collegio Polacco = Papieskie Kolegium Polskie w Rzymie, Rzym 1964-1965, 1982, 1985/86.
18. „Danzica. Materiali di Solidarność. Rivista quadrimestrale”, red. Pietro Veronese, Roma 1982.
19. „Duszpasterz Polaków we Włoszech. Biuletyn”, red. ks. Marian Burniak TChR, Rzym 1984-1989.
20. „Duszpasterz Polski Zagranicą”, red. ks. abp J. Gawlina (1949-64), ks. bp W. Rubin (1964-1979), ks. bp Szczepan Wesoły (1979-), Centralny Ośrodek Duszpasterski, Roma 1949/50-1999.
21. „Duszpasterz Polski Zagranicą. Dział Kaznodziejski”, red. Rafał Gogoliński (1949-1974), Centralny Ośrodek Duszpasterski, Roma 1949/50-1999.
22. „Emigrant. Periodyk wydawany pod Egidą Komitetu Uchodźców Polskich”, Rzym 1989-1990.
23. „Fraternitas”, Ordo Fratrum Minorum. Curia Generalis (Roma), Roma 1967- (miesięcznik, obecnie tylko wersja elektroniczna, wielojęzyczna, m.in. polska).
24. „Informationes. Biuletyn Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych”, red. ks. dr H. Fokciński SJ, Rzym-Warszawa 1976-1991.
25. „Informations de Pologne”, red. dr Kazimierz Papée, ambasador rządu polskiego w Londynie przy Stolicy Apostolskiej, Rzym 1945-1952.
26. „Informator Inwalidzki. Biuletyn Związku Polskich Inwalidów Wojennych we Włoszech”, Rzym 1950-1952.
27. „Informazioni dalla Polonia”, red. dr K. Papée, ambasador rządu polskiego w Londynie przy Stolicy Apostolskiej, Rzym 1956-1969.
28. „Kombatant. Biuletyn Stowarzyszenia Polskich Kombatantów w Italii. Koło Rzym”, Associazione dei Combattenti Polacchi in Italia, Rzym 1947-1972.
29. „Komunikat. Delegat Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na Włochy”, red. K. Kleszczyński, Rzym 1972-1974.
30. „Kronika Rzymska – Fundacja Jana Pawła II w Rzymie”, red. ks. Ksawery Sokołowski, ks. K. Przydatek TJ, ks. K. Hejmo OP, ks. Stefan Wylęzek, Città del Vaticano 1982-2002.

31. „Laudate Dominum omnes Populi”, Ośrodek „Corda Cordi”, Rzym 1977-1978.
32. „Missa ad Petri Sedem”, Ośrodek „Corda Cordi”, Rzym 1977.
33. „Mundus”, Rzym 1965-1985.
34. „Murzynek. Katolickie, Ilustrowane Pismo Misyjne dla Dzieci i Młodzieży”, Sodalicia św. Piotra Klawera dla Misji Afrykańskich, Rzym 1951-1956.
35. „Na Przekór. Pismo Wiary, Nadziei i Miłości”, Rzym 1996-1997.
36. „Nasz świat”, Rzym 2004-.
37. „Notizie di cultura a cura dell’Ufficio Stampa dell’Ambasciata della Repubblica Pololare di Polonia”, Roma 1967-1973.
38. „Notizie Polacche. A Cura dell’Ufficio Stampa dell’Ambasciata di Polonia”, Rzym 1952-.
39. „Ogniwo. Organ Sekcji Kulturalno-Rozrywkowej Ogniska Polskiego w Rzymie”, Rzym 1979-1980.
40. „Okólnik Naszej Rodziny Heilbronskiej, Rozsianej po Świecie” [do byłych sodaliów], Rzym 1950-.
41. „Oltrecortina. Settimanale politico d’informazione”, red. dr K. Kleszczyński, Milano 1954-1969.
42. „L’Osservatore Romano” – wyd. polskie, red. ks. Adam Boniecki (1979-1991), Czesław Drążek (1991-2007), Władysław Gryzło (2008-), Città del Vaticano 1980-.
43. „Petrus est hic”, Ośrodek „Corda Cordi”, Rzym 1976-1977.
44. „Polonia”, Ambasciata della Repubblica di Polonia a Roma, Ufficio Stampa, Roma 1993-1997.
45. „Polonia d’oggi. Documentazioni e notizie”, a cura dell’Ufficio Stampa dell’Ambasciata di Polonia, Roma 1946-1951.
46. „Polonia Libera”, red. dr K. Kleszczyński, Roma 1954.
47. „Polska w Europie. = Polonia in Europa = Pologne en Europe = Polen in Europa. Niezależna Trybuna Europejczyków Kultury Polskiej oraz Przyjaciół Polski”, red. K. Kleszczyński (zał. Jerzy Jankowski, Paryż 1963), Rzym 1982-1995.
48. „Prawda – Krzyż – Wyzwolenie. Biuletyn informacyjny”, wyd. ks. Franciszek Blachnicki, Rzym 1982 (inne numery wyd. w Carlsbergu).
49. „Profuga. Pismo Uchodźców Polskich we Włoszech”, Rzym 1988-1989.
50. „Przegląd Tygodniowy. Wydawnictwo Komitetu Informacji i Akcji dla Polski”, Paryż- Rzym 1982.
51. „Przemiany. Przegląd Myśli Katolickiej”, Centralny Ośrodek Duszpasterstwa Emigracji, Rzym 1968-1969.
52. „Quo vadis. Katolickie Pismo Polaków w Italii”, Rzym 1992-2005.
53. „Radio Vaticana = Radio Watykańskie – Sekcja Polska”, Città del Vaticano 1938.
54. „Relationes”, Istituti Historici Polonici Romae, Istituto Historico Polonico, Roma 1953-1959.
55. „Rezurekcja”, Ośrodek „Corda Cordi”, Rzym 1977.
56. „Rycerz Niepokalanej”, od 1997 r. – „Rycerz Niepokalanej dla Polonii”, Centrala Misji Niepokalanej (MI) dla Polaków poza granicami Polski, Santa Severa 1971-2011.
57. „Sacrum Poloniae Millennium. Rozprawy – Szkice – Materiały historyczne”, Rzym 1954-1966.
58. „Serwis Informacyjny Ambasady R.P. przy Stolicy Apostolskiej”, red. dr K. Papée, ambasador rządu polskiego w Londynie przy Stolicy Apostolskiej, Rzym 1956-1972.

59. „Solidarność. Bollettino. Notizie Informazioni”, Torino 1986-1988.
60. „Solidarność. Materiali del Comitato di Solidarietà con Solidarność”, Roma 1982.
61. „Studia pijarskie”, red. A. Siuda, Rzym 1985.
62. „Testimonianze – Wspomnienia”, Fundacja im. J.Z. Umiastowskiej, Rzym 2000-.
63. „Totus Tuus. Mensile di Postulazione della Causa di Beatificazione e Canonizzazione del Servo di Dio Giovanni Paolo II”, Ecclesia Catholica. Postulacja do Spraw Beatyfikacji i Kanonizacji Sługi Bożego Jana Pawła II, Roma 2006-2009.
64. „Tu es Petrus”, Ośrodek „Corda Cordi”, Rzym 1976-1977.
65. „Wici zlotowe”, red. Ignacy Płonka, Komenda Główna Zlotu ZHP, Monte Cassino 1969.
66. „Wieczory Kasjańskie”, red. S. Grygiel, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej, Rzym 1980-.

Streszczenie

Przez wieki Polskę z Włochami, a zwłaszcza z Rzymem, łączyły bardzo ożywione kontakty. Tutaj już w XVI w. powstawały takie ośrodki jak kościół polski, a przy nim – najstarsza biblioteka polska poza granicami kraju, czy hospicjum dla pielgrzymów. Na ten czas datuje się także pierwsze próby stworzenia domu, w którym mogłaby zatrzymywać się młodzież przybywająca na studia. Archiwa włoskie, szczególnie watykańskie, należą do najbogatszych w polonika. Korzystali z nich od dawna badacze z Polski. Celem niniejszej próby przybliżenia polskiego dziedzictwa piśmienniczego jest przede wszystkim prezentacja wysiłków ośrodków polonijnych w zakresie gromadzenia i udostępniania polskich zbiorów bibliotecznych oraz dokumentacji archiwalnej. Omówiono dość bogatą, chociaż mało znaną działalność wydawniczą, bibliograficzną, organizowanie różnych akcji i imprez oraz współpracę z instytucjami włoskimi, a także z licznymi w Rzymie ośrodkami obcych państw.

Słowa kluczowe: Rzym – Włochy – biblioteki – archiwa – wydawnictwa – bibliografie – emigracja – duchowieństwo.

Summary

The Polish diaspora's written heritage in the Rome and Italian collections

Throughout the centuries Poland and Italy (specifically Rome) were strongly tied. Here, in Italy in the 16th Century were established such institutions as Polish church with affiliated the oldest Polish library abroad. Here there were established hospitals for pilgrims and provided first attempts of setting centres for the youth arriving to Italy for their studies. Italian archives (specifically in Vatican) belong to the ones which are the richest among Polish diaspora collections. It has been long time since Polish researchers have been using them. The paper is an attempt to present Polish written heritage and aims mainly on presenting above all activity of the Polish diaspora institutions in the scope

of collecting and distributing Polish library collections and archival documentation. There is discussed relatively rich, however hardly known publishing, bibliographic activity, organization of different actions and events and cooperation with Italian institutions as well as with numerous centres run by the other countries in Rome.

Key words: Rome – Italy – libraries – archives – publishing houses – bibliographies – emigration – clergy.